

Porecele/supranumele maramureșenilor în veacul al XIV-lea

Dr. Victor V. Vizauer

Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Într-un articol precedent am supus analizei antroponimele utilizate de maramureșeni pe parcursul secolului al XIV-lea¹, însă despre porecele lor nu am discutat. Cu toate că acestea sunt în număr mic, ele trebuie semnalate și aduse în atenția atât a cercetătorilor Evului Mediu în Maramureș, cât și al publicului larg iubitor de istorie.

Asemănător numelor propriu-zise și porecele au o „viață” a lor, ele se „nasc” din dorința cuiva de a alina pe cineva iubit (punând accent pe trăsăturile pozitive în primul rând), de a-și bate joc de cineva neagreat (scoțându-se în prim-plan viciile, defectele fizice etc.), de a face haz de o altă persoană (chiar și între prieteni), ori în urma unor întâmplări deosebite și / sau marcante din viața unui individ. Apoi, porecele pot să evolueze și să se transforme în supranume (de familie, porecla fiind un supranume personal), în acest caz fiind utilizate și de alți membri ai familiei celui poreclit, de regulă din generațiile următoare, sau pot să dispară pur și simplu odată cu trecerea la cele veșnice a purtătorilor inițiali. La rândul lor, supranumele s-au transformat de multe ori în nume de familie, o bună parte dintre numele de familie contemporane avându-și originea în porecle și supranume de familie / de neam.

Aici am înregistrat acele supranume care au fost sau au putut să fie porecle la momentul apariției lor. Prin urmare am exclus din această cercetare supranumele de loc (de pildă: *X de Câmpulung*), de funcție / ocupație (spre exemplu: *X zis Voievodul*) și pe cele formate cu patronim (de tipul: *X fiul lui Y*).

Ce este porecla?

Răspunsul la această întrebare nu este atât de simplu pe cât pare la prima vedere. În accepțiunea zilelor noastre (dar și în deceniile trecute) porecla ar fi un nume utilizat în locul celui de botez, prin care se exprimă afecțiune sau contrariul acesteia, se caracterizează un om (evidențiindu-se trăsături de caracter, fizice și fapte ale acestuia) sau se face referire la o întâmplare (comică, memorabilă etc.). De regulă, porecla este utilizată între cunoscuți, cu alte cuvinte într-un mediu privat. Atunci când o persoană are de rezolvat probleme oficiale folosește numele și prenumele cu care se află în evidența autorităților.

În Evul Mediu, perioadă pe care o avem în vedere în acest material, situația era diferită. Majoritatea populației nu beneficia de un nume de familie, ceea ce face ca porecla (sau supranumele de loc, funcție etc.) să aibă un caracter mult mai funcțional, chiar și în relația cu autoritățile oficiale ale unui stat. Cu timpul unele dintre acestea au devenit ereditare, fiind folosite și de urmași², astfel devenind supranume de familie, iar la un moment dat numele de familie cum îl știm azi. În actele medievale porecla – acolo

¹Vizauer 2017.

²Un bun exemplu este cel al familiei Was / Vos de Țaga din secolul al XIV-lea; după Nicolae zis Vos (senior), pentru care Vos era o poreclă (cu semnificația Fier / Fierul), acest nume a fost purtat de mai mulți membri ai familiei sale din generațiile următoare (a se vedea: Kovács 2005, pp. 51-65 și Tabelul genealogic nr. 1.), în cazul acestora Vos fiind deja un supranume de familie/neam, fără a mai păstra încărcătura sentimentală de la început, când se referea doar la Nicolae Vos senior.

unde ea exista – însoțea aproape mereu numele de botez, fiind utilizată pentru o mai bună identificare a individului.

Porecele purtate de locuitorii din Maramureș în secolul XIV

Date statistice. Am înregistrat un număr mic de maramureșeni purtători de porecle pe parcursul veacului al XIV-lea, mai precis 13 persoane (în Anexa de la final se găsesc câteva informații despre fiecare individ). Porecele care le-au fost date și formele sub care apar în documentele vremii sunt următoarele (în ordine alfabetică; în paranteză am trecut numărul persoanelor care purtau respectiva poreclă): Bogaz (1), Borzan / Barzan (1), Bothos (1), Feiyr (1), Korda (1), Magnus (1), Olachus / Wolacho (5), Pop (1) și Zeu (1). După cum se poate observa cele 13 persoane au avut 9 porecle diferite, dintre acestea numai Olachus (Românul) fiind purtat de mai multe persoane, restul de opt porecle denominând numai câte un individ. De reținut este și faptul că între cele 13 persoane înregistrate nu se află nicio femeie.

Semnificația poreclelor. Referitor la semnificația poreclelor folosite de maramureșeni în secolul XIV, acestea acoperă o gamă destul de largă de elemente, în comparație cu numărul lor redus. Astfel avem:

-Bogaz = semnificație nedeslușită.

-Borzan / Barzan (Bârsan) = des, lung și moale; conform lui Ioan Mihályi de Așța, Borzan / Barzan nu era un nume, ci „un adjectiv aplicat la lână și însămnează desu, lung și moale...”¹.

-Bothos = Ciomăgașul (în limba maghiară: *bót* = botă, ciomag; iar *botos* = cu botă, cu ciomag, ciomăgaș).

Însă, termenul *botos* desemnează și o variantă de încălțăminte, cuvântul fiind preluat în limba maghiară din latină sau franceză².

-Feiyr = Albul / cel Alb (în limba maghiară: *fehér* = alb).

-Korda = termenul *korda*, avându-și originea în limba latină (*corda*), înseamnă sfoară (coardă). A fost „popularizat” de către călugări, care în loc de cingătoare purtau o sfoară, și semnifica autocontrolul (de unde a rezultat și expresia „kordában tart” – „te ține în frâu”).³

-Magnus = cel Mare (în limba latină: *magnus* = mare).

-Olacus / Olachus / Volachus = Românul (forma latină: *olachus / olachus* = român; în limba maghiară: *oláh* = român).

-Pop = probabil este vorba despre supranumele Pap (Preotul, Popa; în limba maghiară: *pap* = preot).

-Zeu = se pare că este vorba despre o formă / prescurtare pentru *zeuke / zevke* (în limba maghiară: *szöke* = blond).⁴

Motivația acordării poreclelor. Uneori porecla în sine sugerează motivul care a stat la baza acordării ei, alteori este imposibil să înțelegem pe deplin (sau chiar deloc) această motivație. Probabil că cel mai simplu de interpretat supranume / poreclă este Olacus / Olachus / Volachus, care are semnificația de Românul, în acest caz exprimând fără echivoc etnia poreclitului. Însă, tot în acest caz se poate și greși foarte ușor. Mă refer la situațiile în care Românul nu este o poreclă etnică, ci doar o simplă precizare a etniei celui menționat într-un anumit act, pentru o mai clară identificare, existând numeroase exemple în acest sens. Nici celelalte porecle, precum Bothos (Ciomăgașul), Feiyr (Albul / cel Alb) sau Pop nu pun probleme serioase în deslușirea motivului / motivelor în urma cărora au apărut. În cazul lui Bothos poate să fie vorba despre un individ cu virtuți

¹ Mihályi, p. 25, nota 3.

² *A magyar nyelv*, vol. I, p. 355.

³ *A magyar nyelv*, vol. II, p. 572.

⁴ *A magyar nyelv*, vol. III, pp. 792-793.

războinice, care îi ciomăgea pe dușmani (cu buzduganul), sau despre un om doar violent, care îi „ciomăgea” pe oamenii de pe proprietățile sale ori pe cei cu care intra în vreun conflict. Dar nu trebuie să pierdem din vedere nici celălalt înțeles al cuvântului *botos*, și anume cel de încălțăminte. Din nou, putem numai presupune că porecla își are originea în faptul că cel numit Bothos purta o astfel de încălțăminte. În ce privește persoanele poreclite Albu / cel Alb (Feiyr), se poate face referire fie la pielea lor mai albă ca a celorlalți din comunitatea lor, fie la părul lor. O piele și păr foarte albe pot fi cauzate de boala numită albinism, când lipsesc pigmentii de culoare din piele și păr. Bineînțeles, există și alte cauze ale albirii premature a părului, însă acestea nu pot fi deslușite din documentele vremii. De asemenea, poate să fie vorba despre un păr blond foarte deschis, la care nu s-a folosit porecla Blondul (*Zeuke* sau *Zeu*).

Relativ la porecla Magnus (cel Mare), la fel ca în celelalte cazuri, se desprind mai multe posibilități de identificare a motivului care a dus la apariția sa. Prin Magnus se poate avea în vedere statura unui individ, caracterul / faptele acestuia (un bun exemplu ar fi Ștefan cel Mare, despre care se știe sigur că nu statura i-a adus acest apelativ) sau etatea, un membru mai bătrân al familiei fiind numit cel Mare. Ultimul dintre supranumele / poreclele mai ușor inteligibile, Pop, în general exprimă statutul de preot al purtătorului, iar mai târziu, după ce devine supranume familial, arată existența cel puțin al unui strămoș preot.

Pentru porecla Borzan / Barzan (des, lung și moale), care se referă, din câte se pare, în principal la păr, ne oferă chiar Ioan Mihályi o posibilă explicație: „Cel ce avea oi bărsane va fi primit porecla de Bărsanu”¹. Însă, în *Dicționarul limbii române* se afirmă că *bărsane* erau oile cu „lână lungă și aspră”², nu moale, cum susține Mihályi. Indiferent despre ce fel de lână este vorba și ținând seama de faptul că românii sunt menționați pe tot parcursul Evului Mediu ca ocupându-se cu creșterea oilor, explicația lui Ioan Mihályi referitoare la lână oilor poate să fie cea corectă. Cu toate acestea, nu trebuie să excludem nici posibilitatea unei comparații între podoaba capilară a poreclitului și lâna deasă, lungă și moale a oilor, prin urmare sursa poreclei să fi fost chiar părul lui Sten și nu faptul că avea oi bărsane în proprietate.

O poreclă (sau poate nume personal în acest caz) ce poate duce în eroare este *Zeu*. La o primă vedere poate să fie văzut ca un nume rezultat prin prescurtarea antroponimului *Zebedeu* / *Zevedeu* sau ca o formă a numelui *Deus*. Însă, în dicționarul istorico-etimologic al limbii maghiare, atunci când se discută despre cuvântul *szöke*, printre altele, apare și exemplul: *Equum meum zeu coloris*³, adică *Calul meu de culoare zeu*. Deci, *Zeu* este o formă sau o prescurtare a lui *szöke*, care în limba maghiară înseamnă galben deschis, blond. Prezența în mai multe documente de epocă a termenului *zeu* alături de animalul amintit, certifică faptul că prin el se înțelege galben deschis, blond (atunci când ne referim la oameni). De altfel, în *Documenta Romaniae Historica* traducerea culorii *zeu* s-a făcut cu *bălan*⁴. Prin urmare, persoana denumită *Zeu*, probabil a avut părul blond, ceea ce i-a atras și porecla de *Blondul*.

În ce-l privește pe *Yvan* zis *Korda*, se consideră că în limba maghiară termenul își are originea în latinescul *corda*, o funie / sfoară împletită ce era purtată la brâu de către călugări și semnifica în primul rând autocontrolul⁵, după cum am arătat și mai sus. Dacă aceasta este și explicația poreclei în cauză, putem presupune că *Yvan dictus Korda* (*Yvan* zis *Korda*) a avut obiceiul de a se încinge la brâu cu o sfoară asemănător călugărilor, poate ca un act de penitență la un moment dat, fapt care i-a atras porecla.

¹ Mihályi, p. 25, nota 3.

² Dicționarul, Tom 1, p. 503.

³ *A magyar nyelv*, vol. III, pp. 792-793.

⁴ *DRH.C/14*, nr. 245, p. 373.

⁵ *A magyar nyelv*, vol. II, p. 572.

Din nefericire informațiile pe care n-i le furnizează documentele nu permit decât formularea unor posibilități de interpretare.

Am lăsat la final porecla Bogaz deoarece nu i-am găsit încă un înțeles, termenul nefiind prezent nici în *A magyar nyelv történeti-etimológiái szótára*, dicționarul istorico-etimologic al limbii maghiare utilizat pentru explicarea celorlalte porecle. Nici documentul nu ne ajută în acest sens, despre Nicolae zis Bogaz aflăm doar că era jude al Sighetului (anul 1383). Prin urmare, avem și o poreclă a cărei semnificație – și implicit motivul apariției sale – ne scapă deocamdată.

Categoriile de porecle. După ce am văzut care sunt semnificațiile poreclelor aduse în discuție și ce posibile motive s-au aflat în spatele apariției lor, putem delimita și categoriile cărora le aparțin. În primul rând, deoarece sunt cele mai multe, avem categoria poreclelor etnice, în acest caz Românul (Olachus, Volachus, Wolaho). Apoi sunt cele privitoare la aspectul fizic (piele, păr, statură, etate), cum sunt Bârsan (Barzan), Albul (Feiyr), Blondul (Zeu) și cel Mare (Magnus; cu precizarea că Magnus poate să aparțină și altor categorii, după cum s-a văzut deja). O posibilă descriere a caracterului (și prin urmare al faptelor) purtătorului ne-o oferă poreclele precum cel Mare (Magnus) și Ciomăgașul (Bothos). La rândul ei, porecla Bothos, alături de Korda, poate să se refere la anumite preferințe vestimentare. În cele din urmă avem o poreclă ce exprimă ocupația, și anume Pop (Preotul, Popa).

Chiar dacă am înregistrat un număr mic de porecle pentru Maramureșul veacului al XIV-lea, se constată o varietate destul de mare a tipurilor acestora, poreclele păstrate indicând o gamă diversă de elemente care au servit ca sursă de inspirație pentru apariția lor.

În încheiere, în loc de concluzii, doresc să atrag atenția asupra necesității extinderii preocupărilor științifice dincolo de istoria evenimentială sau a unor familii importante din Maramureșul medieval, cercetarea diferitelor aspecte ale vieții cotidiene – printre care și onomastica – contribuind enorm la mai buna înțelegere a istoriei oamenilor și locurilor din Maramureșul Istoric.

*

Anexă

Maramureșeni purtători de porecle / supranume (menționați în documente)

Legenda: a. = statutul social; b. = localitatea și/sau comitatul de origine ori de reședință; c. etnia (unde este menționată sau poate fi determinată); d. = date; e. = bibliografia (la această rubrică sunt trecute numai documentele în care apare și porecla / supranumele); f. = familia (unde este menționată în documente).

1. Bogaz, Nicolaus dictus: a. orășean, judele din Sighet; b. din *Zygeth* (Sighet)? ; c. posibil german sau maghiar; d. 1383 (6/7 octombrie); e. *Mihályi*, nr. 48, p. 103-104; *Documenta Valachorum*, nr. 284, p. 315; *DRH.C/XVI*, nr. 315, p. 429-430.

2. Borzan / Barzan, Sten zis și (Bârsan; se pare că acesta nu era un nume, ci o poreclă a lui Sten, cf. *Mihályi*, p. 25, nota 3): a. nobil; b. din Bârsana; c. român; d. 1326, 1346 (9 aprilie; 13 aprilie); e. *Mihályi*, nr. 3, p. 7-9; nr. 10, p. 24-25; nr. 11, p. 26; *Documenta Valachorum*, nr. 40, p. 66-67; nr. 75, p. 108; *DIR.C.XIV/2*, nr. 407, p. 197-198; nr. 417, p. 297-298; f. tatăl lui Stanislau; bunicul lui Mic, Neag, Mayn și Rad.

3. Bothos, Nicolaus dictus: a. nobil; b. de Darmianhaza; c. român; d. 1373 (4 septembrie); e. *Mihályi*, nr. 37, p. 88-89; *Documenta Valachorum*, nr. 203, p. 248; *DRH.C/XIV*, nr. 273, p. 409-410; f. frate cu Giula.

4. Feiyr, Stan dictus: a. nobil, cnez, probabil decedat; b. Ozon, Valea Cosăului; c. român; d. 1361 (14 mai); e. *Mihályi*, nr. 24, p. 65-67; *Documenta Valachorum*, nr. 117, p. 156; *DRH.C/12*, nr. 37, p. 27-29; f. a deținut cnezatul moșiei Ozon, care în 1361 a

fost dăruiată de regele Ludovic lui Ioan, Sandor, Opriș, Bud, Dragomir și Balea, fiii lui Locovoy.

5. Korda, Yvan dictus: a. nobil; b. de *Farkasrev / Frakasreu* (Vadu Izei); c. probabil român; d. 1383 (27 iunie); e. *Mihályi*, nr. 47, p. 101-102; *Documenta Valachorum*, nr. 281, p. 313; *DRH.C/XVI*, nr. 287, p. 391-392.

6. Magnus, Paulus: a. nobil, om de măturie al regelui (1389, 1397); b. de Baranya (Bereneu, azi în Ucraina); c. român; d. 1389 (5 februarie), 1397; e. *Mihályi*, nr. 67, p. 155-157; *Petrovay*, nr. IV, p. 4-5.

7. Olachus / Wolaho / dictus Olah, Iohannes / Ioannis / Johannes: a. nobil; b. din Bedeu; c. român; d. 1378 (20 august, 2 noiembrie), 1381 (17 martie), 1388 (25 iulie); e. *Documenta Valachorum*, nr. 244, p. 279; nr. 246, p. 280-282; nr. 258, p. 291-292; nr. 314, p. 338-339; *DRH.C/XIV*, nr. 265, p. 394-395; *DRH.C/XV*, nr. 40, p. 49-50; nr. 41, p. 50-51; nr. 280, p. 468-469; nr. 281, p. 469-471; nr. 300, p. 497-499; *DRH.C/XVI*, nr. 13, p. 19-20; nr. 347, p. 481-482; nr. 388, p. 542-546; f. fiul lui Sas; frate cu Balc, Drag, Dragomir și Ștefan; tatăl lui Ladislau.

8. Olachus, Iohannis / Iohannes: a. nobil; b. de *Bilke* (Bilca), com. Bereg; de Lypcha (*Lypche*), com. Maramureș; c. român; d. 1383 (20 februarie, 12 martie); e. *Documenta Valachorum*, nr. 271, p. 303-307; *DRH.C/XVI*, nr. 242, p. 313; nr. 247, p. 235-236; nr. 252, p. 329-331; f. fiul lui Sarachen; frate după mamă cu Dragoș.

9. Olachus, Karachun / Karochon / Karachon / Karachyn / Karachan: a. nobil, voievod de Bilca; b. de *Bilke* (Bilca), com. Bereg; c. român; d. 1347 (8 mai); e. *Documenta Valachorum*, nr. 77, p. 110-111; *DIR.C.XIV/4*, nr. 188, p. 157-158; nr. 522, p. 354-355; nr. 780, p. 535; f. tatăl lui Serechyn / Sarachen, Nicolae, Valentin, Crăciun și Lucaciu.

10. Olacus, Myk: a. nobil; b. de *Zurduky* (Strântura); c. român (*olacus*); d. 1346 (9 aprilie; 13 aprilie); e. *Mihályi*, nr. 10, p. 24-25; nr. 11, p. 26; *Documenta Valachorum*, nr. 75, p. 108; *DIR.C.IV/4*, nr. 415, p. 296-297; nr. 417, p. 297-298; f. fiul lui Stanislau; frate cu Neag, Mayn și Rad.

11. Pop: a. nobil; b. din Giulești, Maramureș (?); c. român; d. 1385; e. *Mihályi*, nr. 51, p. 112-113; *DRH.C/XVI*, nr. 419, p. 578-579; f. tatăl lui Dragoș de Giulești; bunicul lui Ladislau, fiul lui Dragoș.

12. Volachus, Nicolaus (în text: *Nicolai Volachi*): a. nobil; b. Maramureș (?); c. român; d. 1363 (8 decembrie); e. *Mihályi*, nr. 25, p. 68; *DRH.C/12*, nr. 208, p. 192; f. tatăl lui Zouard, Ștefan și Ioan.

13. Zeu: a. nobil; b. Maramureș (?); c. (?); d. 1388 (9 ianuarie); e. *Petrovay*, nr. III, p. 3-4; f. fiul lui Vayk / Wayk; frate cu Dragoș; g. ucis de Costea, fiul lui Dragoș.

Bibliografie:

-*A magyar nyelv = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Vol. I-III, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1976.

-*Dicționarul = Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, Tomul I, București, 2010.

-*DIR.C.XIV/2 = Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. II (1321-1330)*, Editura Academiei Române, București, 1953.

-*DIR.C.XIV/4 = Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. IV (1341-1350)*, Editura Academiei Române, București, 1955.

-*Documenta Valachorum = Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum, Études sur l'Europe Centre-Orientale*, 29, Budapest, 1941.

- DRH.C/14 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XIV (1371-1375)*, Editori: Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Editura Academiei Române, București, 2002.
- DRH.C/15 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XV (1376-1380)*, Editori: Susana Andea, Lidia Gross, Viorica Pervain, Adinel Dincă, Editura Academiei Române, București, 2006.
- DRH.C/16 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XVI (1381-1385)*, Editori: Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, Editura Academiei Române, București, 2014.
- Kovács 2005 = András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family* (infra: *Kovács 2005*), Edmund Siemers – Stieftung, Hamburg, 2005.
- Mihályi = Ioan Mihályi de Așșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Ediția a IV-a, Ediție coordonată și completată de Vasile Iuga de Săliște, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă” Cluj-Napoca, 2009.
- Petrovay 1909 = György Petrovay, *Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez*, în „Történelmi Tár”, X, Budapest, 1909, p. 1-27, 358-378, 509-529.
- Vizauer 2017 = Victor Vizauer, *Antroponimele românilor din comitatul Maramureș în veacul al XIV-lea*, în „Marmația”, 14, 2017, pp. 103-113.